

PREMIZE PENTRU ELABORAREA UNUI VOCABULAR CONTROLAT PRIVIND UNELTELE MANUALE MINIERE

GEORGETA MARIA IUGA

Muzeul județean Baia Mare
Oficiul pentru patrimoniul
cultural național

1.1. *Considerații asupra dezvoltării mineritului și implicațiile sale terminologice.*

Tradiția multimilenară a mineritului, aspectele specifice ale dezvoltării sale, și-au lăsat amprenta în terminologia minieră, îndeosebi cea pe care o cunoaștem, a ultimelor secole. Dinamica terminologică privind mineritul din țara noastră a fost determinată și de locul special pe care-l ocupă Transilvania, unde se semnalează fenomenul de enculturare datorat pătrunderii elementelor de origine germană și maghiară (specialiști, muncitori, tehnică).

După 1918, noile condiții sociale și economice determină o interferență a terminologiei tradiționale cu cea de origine franceză și engleză, adoptată oficial, pentru ca, în ultimele decenii, modernizarea mineritului să implice o pătrundere masivă a neologismelor, acestea impunându-se alături de elementele terminologice autohtone.

1.2. *Necesitatea elaborării unui limbaj convențional.*

Toate aceste condiții social-economice au determinat un proces continuu de schimbare și reinnoire a termenilor, de coexistență a diverselor straturi terminologice, vădite încă în vorbirea curentă și impunând ca necesară elaborarea unui limbaj convențional care să ofere posibilități de înmagazinare și regăsire rapidă a informațiilor.

La noi, lucrările de acest gen, după cunoștința noastră, sînt abia la început; în ultimii ani s-a reușit elaborarea pe plan național a unui lexicon de geologie, geografie, mine, petrol. De asemenea, pe plan local, la Institutul de subingineri din Baia Mare, s-a realizat un tezaur de termeni normalizați util muncii de documentare în industria minieră. Avînd în vedere acest lucru am trecut la elaborarea unui vocabular controlat pentru uneltele manuale folosite azi tot mai puțin în exploatarea miniere. Am considerat această lucrare folositoare, în primul rînd, specialiștilor din muzee și cercetătorilor.

2.1. Modul de prezentare al termenilor

Alături de termenii neacceptați (V), termenii generici (TG), termenii subordonați (Ts), termenii supraordonați (TS), termenii asociați (TA) și corespondentul în limbi străine, termenii sînt urmați de o succintă prezentare descriptivă, și funcțională. Această prezentare descriptivă vizează, în general, uneltele miniere confecționate și utilizate în ultimele secole. Pentru secolele anterioare avem aceleași forme funcționale. Ceea ce diferă este materialul din care uneltele erau confecționate. Trocurile descoperite la Lăpuș, jud. Maramureș, din Bronz D, și tîrnăcopul de pe menhirul hallstattian aflat în colecția Muzeului de istorie din Deva, sînt identice, ca formă și funcționalitate, cu trocurile și tîrnăcoapele folosite încă și azi în exploatările miniere din țară.

2.2. Termenii

Uneltele manuale avute în vedere se referă la operațiile de tăiere, încărcare și transport folosite, în general, în minele de metale neferoase.

albie — vezi șaitroc

albioară — vezi șaitroc

baros — ciocan greu, metalic, de formă prismatică, cu capetele pătrate și bombate. Greutate : 5—10 kg. Folosit pentru perforarea găurilor de mină, spargerea blocurilor mari de minereu sau steril (Fig. 1).

V : barost; ciocan de ajutor; ciocan greu; șulean; țuță.

TS : utilaj minier, unelte manuale.

Corespondentul în limbi străine (Coresp.) : sledge hammer (engl.); masse à pons (fr.); Treibfäustel, Bohrfäustel, Grobfäustel (germ.).

barost — vezi baros

beșchia — vezi ferăstrău

bît — vezi burător

bîtă — vezi burător

burător — bară rotundă de lemn de brad, aluminiu, sau de lemn cu cap de aluminiu, folosită pentru încărcarea și burarea găurilor de mină.

V : bît; bîtă; foituitor; fultuitor.

TS : utilaj minier, unelte manuale

Coresp. — tamping bar (engl.); dame (fr.); Stampfer (germ.).

burghiu — bară metalică (fier, oțel), răsucită, cu vârful de forme diferite; pană simplă, pană dublă, coadă de rîndunică etc. Utilizat pentru perforarea manuală.

V : șorubă; șurubă

TS : utilaj minier, unelte manuale.

Coresp. : drill (engl.); perceuse, foret (fr.); Bohrer (germ.).

cazma — unealtă formată dintr-o lamă metalică, ușor concavă și ascuțită la marginea inferioară, fixată în prelungire la o coadă de lemn care se termină cu un mîner în formă de toartă. Greut. : 1,5—2,5 kg. Folosită la abatajul rocilor și al substanțelor minerale dezagregate sau foarte moi (fig. 2).

V : hîrleț; tîrnăcop

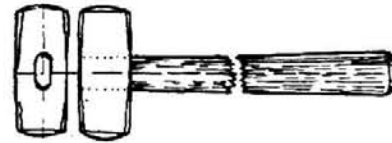

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

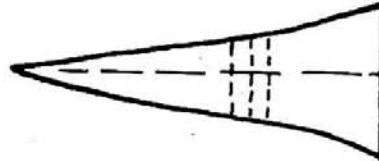

Fig. 5

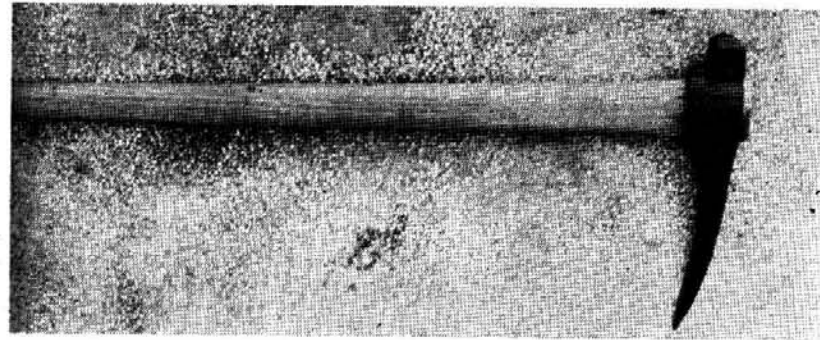

Fig. 4

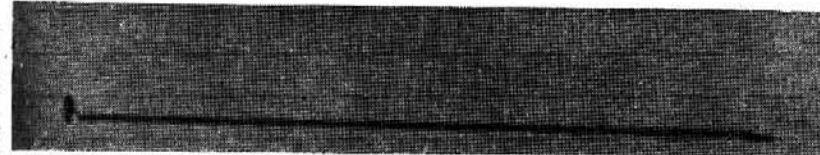

Fig. 6

TS : utilaj minier, unelte manuale

Coresp. : spade (engl.); pioche (fr.); Spatenhammer (germ.).

cățel — vezi hont

chivaliță — vezi tîrnăcop

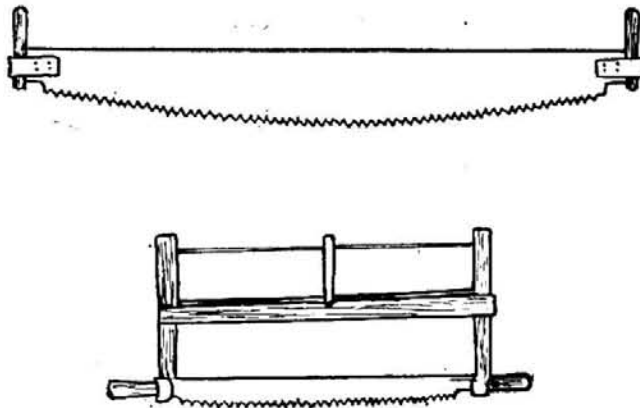

Fig. 7

- ciocan de ajutor* — vezi baros
ciocan de mină — vezi tirnăcop
ciocan greu — vezi baros
ciocan pentru sare — ciocan cu unul din capete ascuțit și celălalt lat.
 Greut.: 3 kg. Folosit pentru săparea făgașelor, cioplirea pereților și tavanelor la minele de sare. (Fig. 3).
 V.: ciocan
 TS.: utilaj minier, unelte manuale
 Coresp.: pioche (fr.); Berghammer (germ.)
- ciocan ușor* — vezi fistău
cociorvă — vezi sapă
covată — vezi troc
craișpiț — vezi tirnăcop
crampă — unealtă metalică (fier, oțel, compusă dintr-un braț lung și ascuțit sub formă de cioc și un braț scurt și teșit sub formă de pinten, prinsă într-o coadă de lemn (L. 80—200 cm), Greut.: 1,5 kg. Folosită la tăierea și detașarea rocilor moi sau mijlocii, la executarea făgașelor, la copturit și, uneori, la sfărîmarea blocurilor moi (fig. 4).
 V.: ciocan; ghionoi; țiu cu un braț
 TS.: utilaj minier, unelte manuale
 Coresp.: Spitzhachen (germ.)
- daltă* — unealtă metalică formată dintr-un corp, terminat în formă de pană cu tăiș ascuțit și dintr-un miner. Folosită la detașarea rocilor (fig. 5).
 V.: drug
 TS.: utilaj minier, unelte manuale
 Coresp.: gad (engl.); aiguille (fr.); Bergeisen (germ.)
- dirg* — vergea metalică (fier, oțel) cu grosimea 6—8 mm, care are la un capăt o lopățică rotundă cu diametru de 15 mm, folosită pen-

tru curățarea găurilor de mină de materialul dezagregat rezultat în urma perforării (fig. 6).

V.: dirlu; driglu; driglu; grățișcă; lingură.

TS.: utilaj minier, unelte manuale.

Coresp.: spoon (engl.); curette (fr.); Raum(kratzer, -) löffel (germ.).

dirlu — vezi dirg

driglu — vezi dirg

driglu — vezi dirg

drug — vezi daltă

faislu — vezi fistău

ferăstrău — unealtă formată dintr-o lamă sau bandă de oțel cu dinți ascuțiți, de lățime și lungime variabilă, folosită pentru tăiatul lemnului (fig. 7).

V.: beșchia, fierăstrău, serăstău, sirisău

TS.: utilaj minier, unelte manuale.

TS.: ferăstrău de mină; joagăr.

Coresp.: saw (engl.); scie (fr.); Säge (germ.).

fierăstrău — vezi ferăstrău

fistău — ciocan de forma unei prisme pătratice alungite și arcuite.
 Greut.: 1,4—2,5 kg, folosit pentru lovirea dălților în cazul detașării manuale a rocilor (fig. 8).

V.: ciocan ușor; faislu; șlengher; șulean; vântălău.

TS.: utilaj minier, unelte manuale

Coresp.: fouloir (fr.); Bergfäustel, Stufenhammer (germ.).

foituitor — vezi burător

fultuitor — vezi burător

furcă — vezi furcoi

furcoi — unealtă metalică formată dintr-o bară ramificată în mai multe brațe încovoiate și dispuse simetric în plane paralele. Folosit pentru încărcatul minereurilor mari (fig. 9).

V.: furcă

TS.: utilaj minier, unelte manuale

Coresp.: fourche (fr.); Gabel (germ.).

ghionoi — vezi crampă

grățișcă — vezi dirg

hirleț — vezi cazma

hont — unealtă folosită pentru transportul minereului, realizată dintr-un trunchi de copac scobit. Lung.: 1,10, lăț.: 0,50 m.). La un capăt are un belciug de fier de care se leagă o funie cu ajutorul căreia este tras. (fig. 10).

V.: cățel

TS.: utilaj minier, mijloc de transport

Coresp.: Hund (germ.).

honț — vezi vagonet

ic — vezi pană

lingură — vezi dirg

lopată — unealtă formată dintr-o lamă metalică (fier, oțel) — putînd fi în formă de inimă, de dimensiuni mari și folosită pentru cărbune; de formă dreptunghiulară de dimensiuni mai mici, folo-

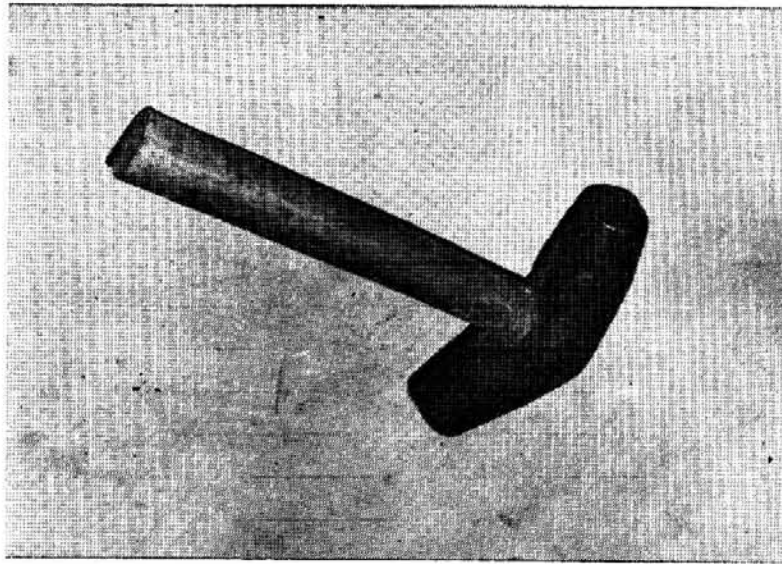

Fig. 8

sită pentru piatră, minereu etc., lamă montată, la 140—45°, pe o coadă lungă de 80 cm din lemn de esență tare. Uneori, la capătul cozii, se pune un minier. Folosită la deplasarea și încărcarea minereului sau sterilului (fig. 11).

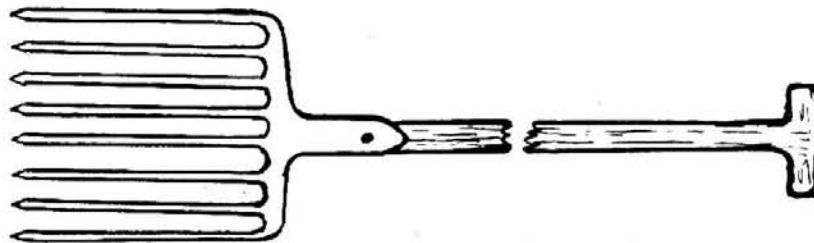
TS. : utilaj minier, unelte manuale

Coresp. : shovel (engl.); pelle (fr.); Schaufel (germ.).

mai — unealtă folosită la zdrobitul minereului în piuă, din lemn sau metal, avind partea inferioară mai groasă, iar partea superioară mai subțire, de forme diverse, pentru a putea fi cât mai ușor manevrat. Lungimea și greutatea sînt variabile, putînd fi mînuită de una sau două persoane (fig. 12).

V. : pisălog

Fig. 9

TS. : utilaj minier, unelte manuale

Coresp. : maillet (fr.).

mojar — vezi piuă

nadă — vezi pană

pană — bucată prismatică sau cilindrică de oțel, cu virful teșit sau ascuțit. Folosită la despicatul rocilor tari, fiind bătută cu barosul sau fistăul în crăpături sau găuri (fig. 13).

V. : ic ; nadă ; peană ; ștecaiz ; țincuș

TS. : utilaj minier, unelte manuale

Coresp. : wedge, shin (engl.); coin, cale (fr.); Keil (germ.).

peană — vezi pană

picon — vezi tirnăcop

pisălog — vezi mai

piuă — vas de lemn, metal sau piatră, cu pereții și fundul gros, în care se pisează minereul (fig. 12).

V. : mojar ; pivă

TS. : utilaj minier, unelte manuale

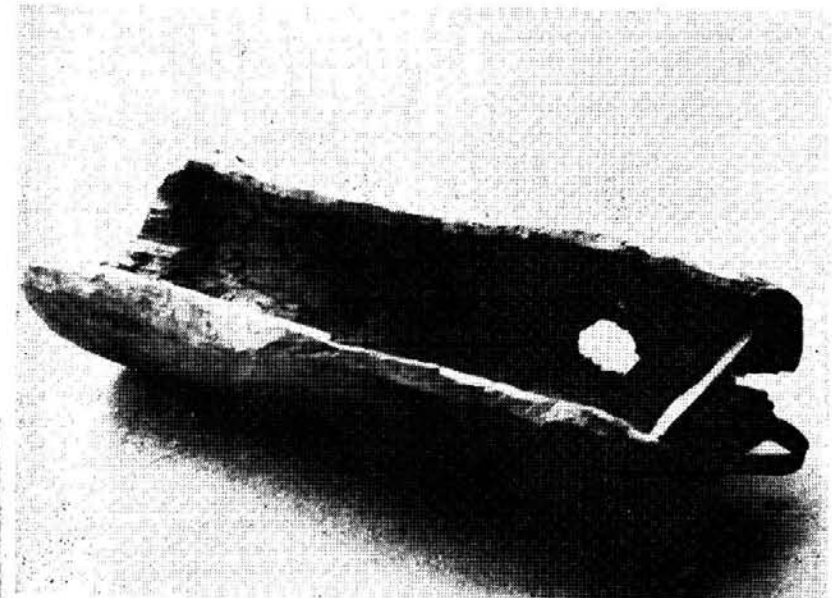
Coresp. : foulon (fr.); Walke (germ.).

pivă — vezi piuă

prustar — vezi sfredel

rangă — bară metalică, în general de oțel, care este folosită ca pîrghie pentru mișcarea și săltarea blocurilor de minereu și la despicare, atunci cînd crăpătura în masivul de rocă este destul de adîncă.

Fig. 10

Bara poate fi dreaptă, sau cu o mică indoitură la un capăt, pentru a se ușura introducerea ei sub obiectul de deplasat (fig. 14).

TS. : utilaj minier, unelte manuale

Coresp. : crowbar (engl.) ; pied (fr.) ; Brechstange (germ.).

rișnița — unealtă constituită din două pietre circulare cu diametru variabil ; piatra de jos este fixă (numită meta), iar cea de sus mobilă și mai ușoară (numită catillus), prevăzută cu un minier legat cu sfoară sau lemn. Folosită pentru măcinarea minereului.

TS. : utilaj minier, unelte manuale

Corep. : moulin à bras, meule (fr.).

riznă — vezi vagonet

sapă — unealtă constituită dintr-o foaie metalică plană sau ușor concavă, numită lamă, fixată la o coadă de lemn perpendiculară sau aproape perpendiculară cu aceasta. Greut. : aprox. 2 kg ; folosită la deplasarea prin tragere a substanțelor minerale utile abătate sau a ramleului spre locul de încărcare sau evacuare și, uneori, la depilare (fig. 15).

V. : cociorvă

TS. : utilaj minier, unelte manuale

Coresp. : hoe (engl.) ; binette (fr.) ; Meibel, Spitzkratzer (germ.).

săcure — vezi secure

scoc — vezi troc

secure — unealtă formată dintr-o masă de oțel, cu o parte lătită și ascuțită numită gură, și una teșită, numită muchie ; este fixată într-o coadă de lemn de frasin sau alt lemn de esență tare, lungă de 60 cm. Greut. : 2—2.5 kg ; folosită la tăierea, lovirea, despicarea și cioplirea lemnului necesar lucrărilor subterane și la bătutul cuielor, scoabelor, penelor (fig. 16).

V. : săcure ; topor

TS. : utilaj minier, unelte manuale

TA. : secure pentru despicat ; secure pentru cioplit

Coresp. : hapiette (fr.) ; Hammerhacke, Schrotax (germ.).

serăstrău — vezi ferăstrău

sfredel — bară de oțel masiv sau tubular, cu secțiune circulară, poligonală (cu 4, 6 sau 8 muchii) sau specială (profil rombic, spiral etc.), folosită pentru perforarea găurilor de mină (fig. 17).

V. : prustar

TS. : utilaj minier, unelte manuale

Coresp. : drill (engl.) ; burin (fr.) (Weiselbohrer (germ.).

sirisău — vezi ferăstrău

șaitroc — albie din lemn, de obicei cioplită dintr-o singură bucată, de formă trapezoidală, cu fundul puțin curb, mărginit pe trei părți de pereți verticali, folosit pentru separarea grăunțelor de aur sau alte minerale grele de cele mai ușoare, din minereuri măcinate sau din nisipuri aluvionare, în scopul determinării aproximative a conținutului (fig. 18).

V. : albie ; albioară ; șaitrog

TS. : utilaj minier, unelte manuale

Coresp. : Scheidetrog (germ.).

șaitrog — vezi șaitroc

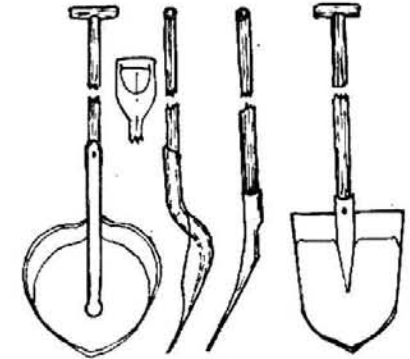

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

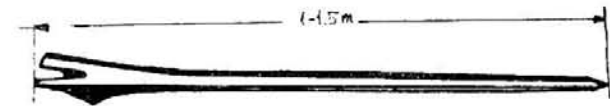
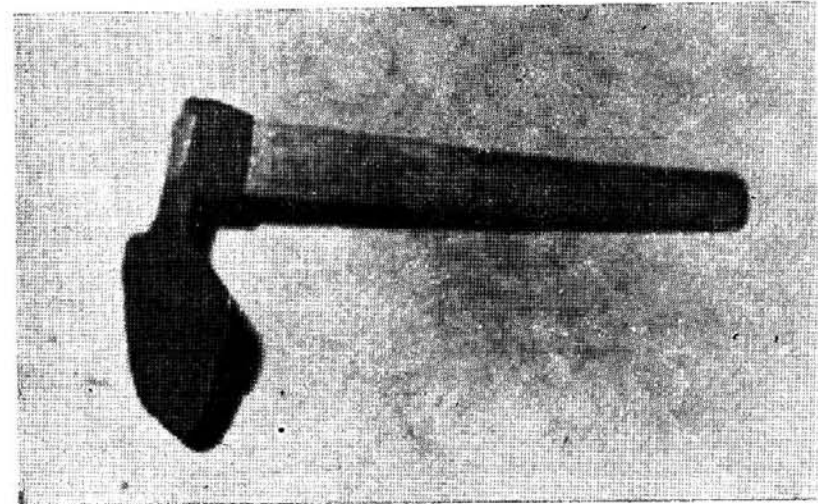

Fig. 14

Fig. 15

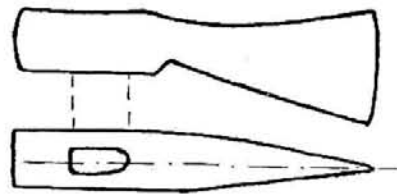
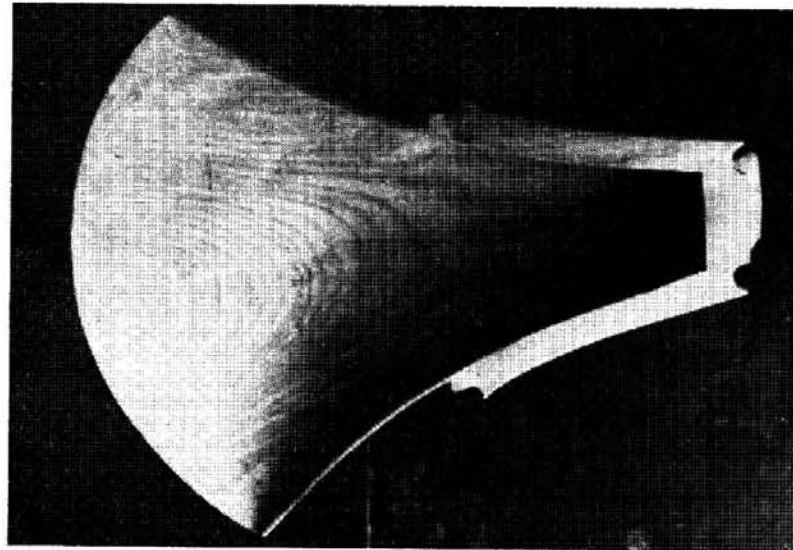

Fig. 16

Fig. 18

șlencher — vezi fistău
 șpiț — vezi țâncuș, tîrnăcop
 ștecaiz — vezi pană
 șulean — vezi baros, fistău
 șurubă — vezi burghiu

tîrnăcop — unealtă metalică constituită dintr-o bară masivă, curbată, care are la mijloc o gură transversală pentru coada de lemn din esență tare; are un capăt lat și un capăt ascuțit. Greut.: 2,4 kg; folosit pentru tăierea minereurilor plastice (fig. 19).
 V.: ciocan de mină; chivaliță, craișpiț; picon, șpiț
 TS.: utilaj minier, unelte manuale
 Coresp.: pick (engl.); pique (fr.); Picke (germ.).

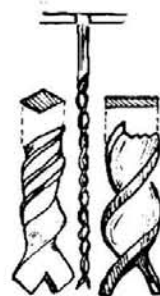

Fig. 17

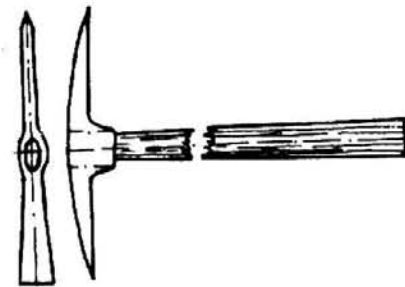

Fig. 19

Fig. 21

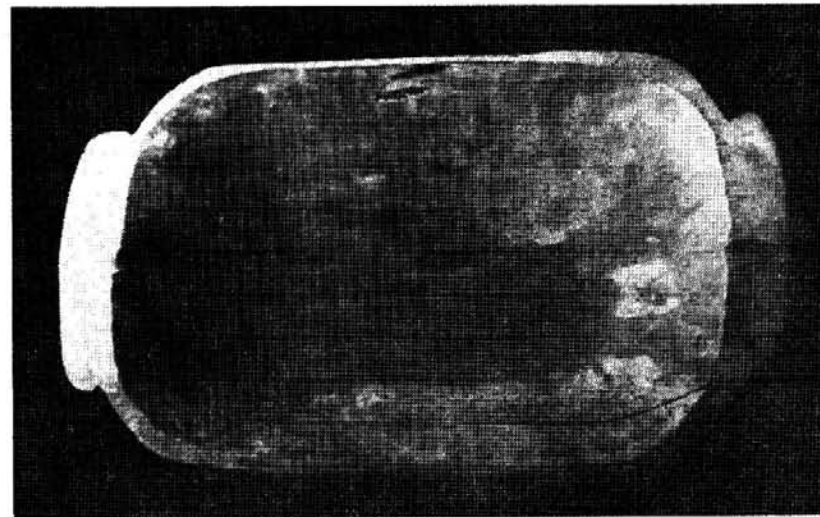

Fig. 20

topor — vezi secure

troc — vas puțin adînc, de formă ovală sau dreptunghiulară, din lemn sau tablă de oțel; folosit la încărcarea manuală a minereurilor; rezultate în urma împușcării, de pe vatră în vagonet. Trocul metalic este prevăzut cu două torți. Greut.: 2—2,5 kg; trocul de lemn mai ușor (fig. 20).

V. — covată; scooc; trog

TS.: utilaj minier, unelte manuale

Coresp.: trough (engl.); auge, couloir (fr.); Berg; trog (germ.)

trog — vezi troc

țâncuș — unealtă confecționată, de obicei, din resturi de sfredel, lungă de 20—40 cm, cu un vîrf ascuțit conic de 3—5 cm, folosit îndeo-

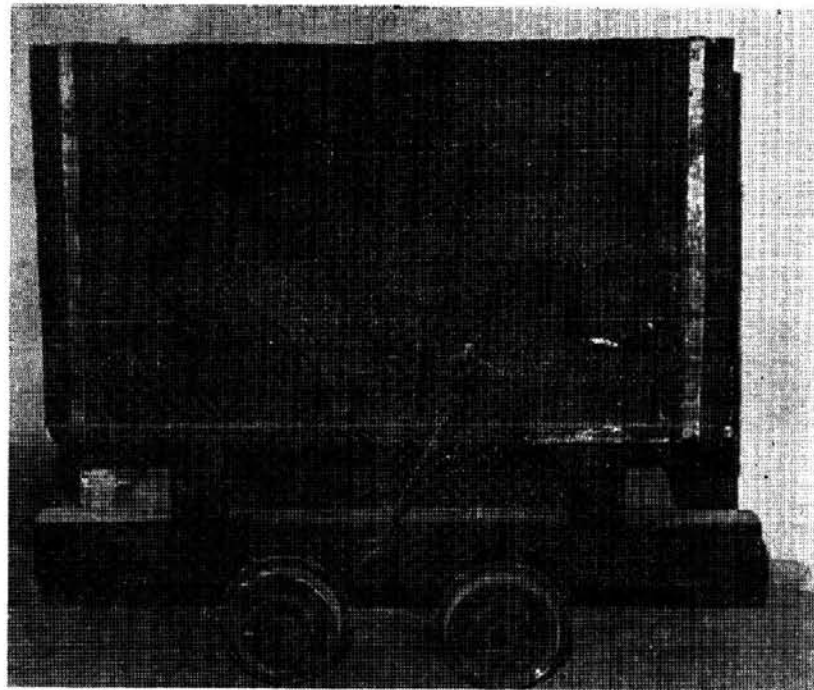

Fig. 22

sebi la desprinderea bucăților de rocă sau minereu crăpate și care amenință să cadă, cum sînt copturile, la începerea găurilor de mină, la executarea pilugilor pentru stîlpii de susținere și la recoltarea probelor chimice prin metoda brazdelor (fig. 21).

V. : șpițc, țincuș

TS. : utilaj minier, unelte manuale

TA. : daltă

Coresp. : Raumnadeln (germ.)

țiu — unealtă metalică (fier, oțel) cu secțiune pătrată, ascuțită la capete, prevăzută la mijloc cu un ochi oval și tronconic în care se prinde coada de lemn de esență tare. Greut. : 1,7 kg ; folosit pentru tăierea manuală a rocilor moi.

TS. : utilaj minier, unelte manuale

Coresp. : Spitzhackrn (germ.)

țiu cu braț — vezi crampă

țincuș — vezi pană ; țancuș

țuțcă — vezi baros

vagonet — vehicul pentru transportul în subteran și la suprafața minei a substanței minerale utile, a sterilului, a utilajelor, a mate-

rialelor, a personalului (fig. 22)

V. : honț, riznă, vangliu

TS. : utilaj minier, mijloc de transport

Coresp. : truck (engl.) ; chariot (fr.) ; Hund. Hunt (germ.)

vagliu — vezi vagonet

vânțălău — vezi fistău

3. Bibliografie selectivă.

- M. Ackner — „Vechile spălătorii de aur din jurul Sebeșului“, în APULUM, V, 1965
- Georg, Agricola — „De Re Metallica“, Berlin, 1928
- Bozsits Bella — „Scurt istoric al mineritului din Munții Apuseni și descrierea Muzeului mineralogic Brad“, în REVISTA MINERELOR, XXV, 4, 1974
- August Butu, Ștefan Georgescu-Gorjan — „Cartea minerului“, Petroșani, 1940
- Valeriu Butură — „Spălarea aurului din aluviuni și mineritul tărănesc Munții Apuseni“, în ANUARUL MUZEULUI ETNOGRAFIC AL TRANSILVANIEI, pe anii 1965—1967, Cluj, 1969
- O. Davies — „The Copper mines of Cyprus“, în ANNUAL OF THE BRITISH SCHOOL AT ATHENS, XXX, 1928—1929, 1929—1930
- Al. Doboși — „Exploatarea minerelor de sare din Transilvania“, în SCIM, 1951, p. 126
- R. G. Forbes — „Studies in ancient technology“, vol. VII, Leiden, ed. E. J. Brill, 1963
- A. S. Griner, M. N. Ghelescul — „Exploatarea minerelor de cărbuni“, Ed. Teh., 1951.
- Săluț Horvat — „Tezaur și vocabular de termeni normalizați pentru indexarea coordonată în industria minieră“, lucr. litografiată. Biblioteca Institutului de subingineri Baia Mare.
- * * * Istoricul dezvoltării tehnice în România, vol. III, Buc., 1931.
- Kisgyörgy Zoltan, Vajda Lajos — „Mina Căpeni“ 1872—1972“, Sf. Gheorghe, 1972
- N. Maghiar, St. Olteanu — „Din istoria mineritului în România“, Ed. Științifică, Buc., 1970
- Ion Al. Maxim — „Un depozit de unelte dacice pentru exploatarea sării“ în ACTA MUSEI NAPOCENSIS, VIII, 1971
- Lîviu Onu — „Influența interregională în terminologia mineritului din Valea Jiului“, în FONETICA ȘI DIALECTOLOGIE, vol. I, Ed. Acadm. R.P.R., 1958
- M. Piaseski — „Istoricul mineritului rodnean“, în REVISTA MINERELOR, XXIV, 1, 1973
- Gheorghe Pop — „Citeva considerații asupra terminologiei miniere din bazinul Baia Borșa“, în LIMBA ROMÂNĂ, XVIII, 5, 1968

- Gheorghe Pop — „Elemente neologice in graiul maramureşean“, Ed. Dacia, Cluj, 1971
- Ion Rusu Abrudeanu — „Aurul românesc“, Buc., 1939
- M. Rusu — „Consideraţii asupra metalurgiei aurului din Transilvania în bronz D şi Ha A“, in ACTA MUSEI NAPOCENSIS, IX, 1972
- Vaida Lajos — „Începuturile dezvoltării mineritului de cărbuni in Transilvania“, in ACTA MUSEI NAPOCENSIS, I, 1963
- S. Viclea — „Istoricul mineritului in bazinul carbonifer Baraolt — Căpeni“, in REVISTA MINELOR, XXIV, 12, 1973
- V. Wollmann — „Dezvoltarea tehnicii miniere din Munţii Cărăşeni in a doua jumătate a secolului al XVIII-lea“, in BANATICA, 1971, Reşiţa.

CONTROLLED VOCABULARY; MANUAL MINING TOOLS

ABSTRACT

The Development of Mining and the Influence upon Terminology.

The ancient tradition of mining and the specific aspects of its development are reflected in the terminology of mining. The dynamics of mining terminology in our country was determined also by the special place held by Transylvania, where the phenomenon of enculturation is present due to the penetration of elements of German and Hungarian origin (specialists, workers, technicians).

After 1918, the new social and economic conditions determine an interference of the traditional terminology and that of French and English origin, officially adopt; in the last decades the modernizing of the industry brings about massive penetration of neologisms.

The Necessity of Establishing a Conventional Language.

All these social and economic conditions determined a continuous process of changing and renewing of terminology, the coexisting of diverse terminological strata in the spoken language and stressed the necessity of elaborating a conventional language, that should offer the possibility of a rapid storing and retrieval of information.

The research works concerning this domain are only at the beginning in our country; in recent years a lexicon of geology, geography, mining and petrol has been published, a thesaurus and a vocabulary of normalized terms for co-ordinate indexing in mining industry has been drawn up at the Subengineering Institute in Baia Mare. Thus I started by drawing up a controlled vocabulary for manual tools that are less used nowadays. This list could be useful both to specialists in museums, researchers, and to the public at large.